

Dụng AI như dụng Mộc: Hãy tự thấp đuốc lên mà đi

ISSN: 2734-9195 14:30 15/06/2025

AI là một thành tựu lớn của nhân loại. Nó có thể trở thành thiện hữu tri thức, nếu được sử dụng đúng cách – như phương tiện hỗ trợ học hỏi, biên tập, phát triển ý tưởng.

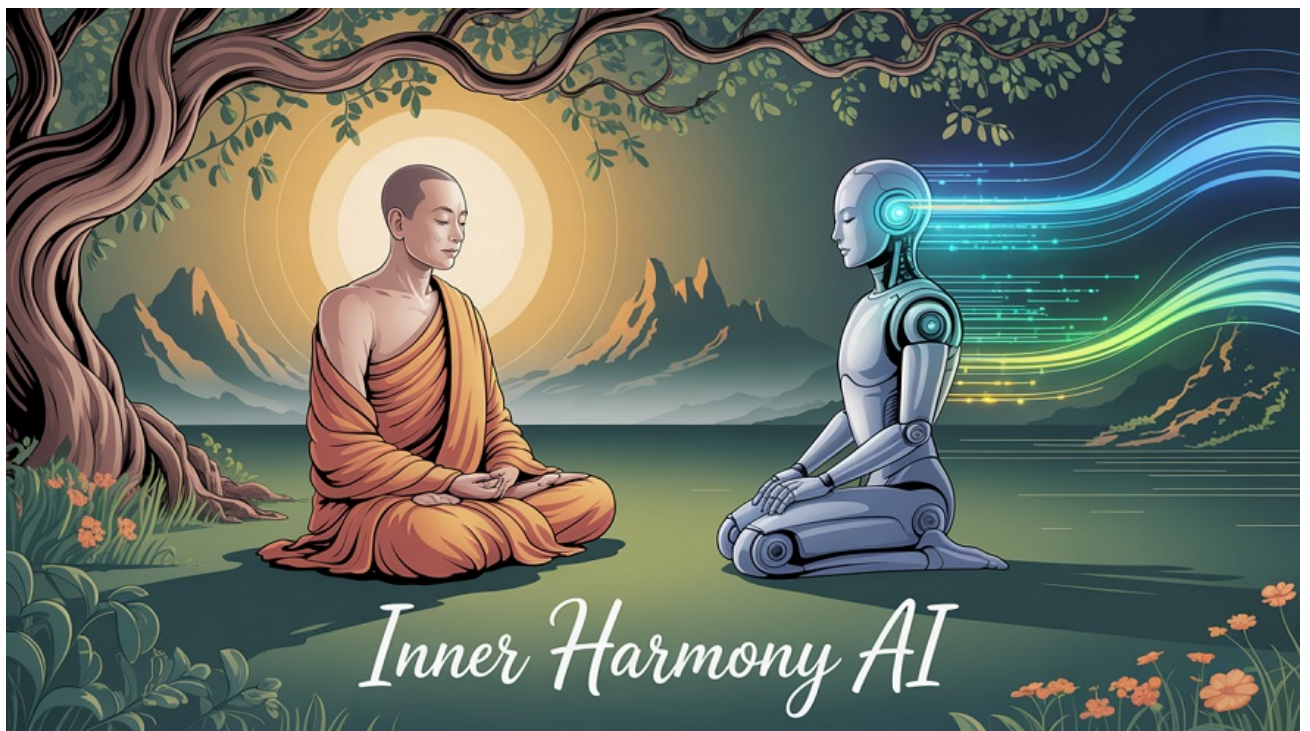
Tóm tắt

Bài viết đặt vấn đề về sự lệ thuộc ngày càng tăng vào công nghệ trí tuệ nhân tạo (AI), đặc biệt là các công cụ như ChatGPT, và những hệ lụy tiềm tàng đối với khả năng tư duy độc lập của con người. Dưới ánh sáng giáo lý Phật giáo Nguyên thủy, bài viết gợi mở một hướng nhìn mang tính cảnh tỉnh: công cụ dù hữu ích đến đâu cũng không thể thay thế vai trò của chính tư duy và tinh thần tự lực mà Đức Phật đã nhấn mạnh trong quá trình tu tập hướng đến giải thoát.

1. Dẫn nhập

Thế giới hiện đại đang chứng kiến một bước chuyển mình sâu sắc trong cách con người tương tác với tri thức, đặc biệt kể từ khi các công cụ trí tuệ nhân tạo như ChatGPT ra đời. Những nền tảng này giúp xử lý ngôn ngữ tự nhiên một cách linh hoạt, nhanh chóng, hiệu quả và đã trở thành “trợ lý” không thể thiếu trong nhiều lĩnh vực – từ giáo dục, truyền thông đến nghiên cứu học thuật.

Tuy nhiên, đi cùng với sự tiện lợi ấy là một vấn đề nổi lên ngày càng rõ: nhiều người đang đánh mất dần năng lực tư duy độc lập, thậm chí không còn thói quen phản biện hay tự mình truy nguyên vấn đề. Trong bối cảnh đó, giáo lý Phật giáo – đặc biệt là Phật giáo Nguyên thủy – có thể đóng vai trò như một tấm gương phản chiếu, nhắc nhở chúng ta quay lại với giá trị tự thân và trí tuệ nội tại.

2. Tinh thần tự lực trong giáo lý Nguyên thủy

Ngay từ buổi đầu, giáo pháp của đức Phật đã đặt nền tảng trên tinh thần tự mình tu tập, tự mình giải thoát. Trong Kinh Đại Bát Niết Bàn (Mahāparinibbāna Sutta, DN 16), trước khi nhập diệt, đức Phật nhấn nhủ:

“Attadīpā viharatha, attasaraṇā, anaññasaraṇā”

“Này các Tỳ-kheo, hãy tự mình là hòn đảo cho chính mình, tự nương tựa nơi chính mình, không nương tựa một điều gì khác.”[1]

Thông điệp này không chỉ dành cho hàng xuất gia, mà còn là lời thức tỉnh cho mọi hành giả: sự giác ngộ không thể đi vay mượn, và không thể được thay thế bởi một hệ thống nào – dù hiện đại hay thông minh đến mấy.

Trong Kinh Pháp Cú, đức Phật cũng khẳng định:

“Tịnh hay nhiễm là tự nơi mình, không ai làm ai thanh tịnh được.”

(Attanā hi kataṃ pāpaṃ, attanā saṃkilissati;

Attanā akataṃ pāpaṃ, attanā va visujjhati.

Suddhi asuddhi paccattaṃ, n'añño aññaṃ visodhaye.)

(Dhammapada, câu 165)[2]

Những lời dạy ấy cho thấy tinh thần độc lập, tự tỉnh thức là trụ cột của đạo lộ tu tập, không thể chuyển nhượng cho người – hay máy.

3. Chính tư duy và nguy cơ lệ thuộc máy móc

Trong Bát Chính Đạo, yếu tố thứ hai – Chính tư duy (sammā-saṅkappa) – đóng vai trò định hướng hành vi và tâm thức. Chính tư duy là dòng suy nghĩ mang tính thiện lành, xa lìa dục vọng, sân hận và tà kiến. Nếu người sử dụng AI chỉ dừng lại ở việc nhập lệnh và sao chép, mà không vận dụng khả năng quán chiếu, suy tư, thì chính yếu tố Chính tư duy đã bị rút bỏ.

Trong bối cảnh ấy, việc "suy nghĩ thay cho con người" của máy móc trở nên nguy hiểm khi nó khiến người sử dụng dần đánh mất khả năng tự truy vấn, chất vấn và phát triển tuệ giác. Một hành giả, học giả hay người học Phật chân chính, theo đúng tinh thần Yoniso manasikāra (tư duy đúng đắn), cần luôn quay về soi sáng nội tâm, chứ không thể phó mặc cho bất kỳ “nguồn tri thức” bên ngoài nào – kể cả trí tuệ nhân tạo.

4. “Y pháp bất y nhân” và ứng dụng trong thời đại AI

Một trong Tứ Y Pháp nổi tiếng đức Phật dạy là:

“Y pháp bất y nhân” – Nương vào pháp, không nương vào người[3].

Ngày nay, câu này có thể mở rộng ý nghĩa để nhắc nhở chúng ta rằng: hãy nương tựa vào chân lý và trí tuệ quán chiếu, chứ không nên lệ thuộc vào bất kỳ công cụ nào – kể cả máy móc có khả năng sinh ngôn ngữ.

Trí tuệ không thể được sao chép. Tuệ giác không thể được lập trình. Sự giác ngộ không thể đến từ một dòng dữ liệu bên ngoài, mà phải là ánh sáng được thắp

lên từ nội tâm, bằng chính niệm, thiền quán và chính tư duy.

5. Kết luận: Dùng AI như thiện hữu, đừng như đạo sư

AI là một thành tựu lớn của nhân loại. Nó có thể trở thành thiện hữu tri thức, nếu được sử dụng đúng cách – như phương tiện hỗ trợ học hỏi, biên tập, phát triển ý tưởng. Tuy nhiên, nếu quá lệ thuộc, con người sẽ đánh mất năng lực suy tư – một trong những phẩm chất tối cần để hiểu, hành và chứng ngộ chính pháp.

Phật giáo không phủ định công nghệ, nhưng luôn cảnh tỉnh về thái độ lệ thuộc và buông bỏ chính niệm. Dẫu sống trong kỷ nguyên công nghệ, người con Phật vẫn cần nhớ lời dạy xưa:

"Hãy tự thấp đuốc lên mà đi" (Attadīpā viharatha) – ngọn đuốc ấy không phải từ một máy chủ, mà từ tuệ giác nội sinh của chính mình.

AI - HOÀNG NGUYỄN KHÁNH AN

Chú thích:

[1] Dīgha Nikāya 16, Mahāparinibbāna Sutta – Trường Bộ Kinh, bản dịch HT. Thích Minh Châu.

[2] Dhammapada, câu 165 – Kinh Pháp Cú, bản dịch HT. Thích Minh Châu.

[3] Tứ Y Pháp: “Y pháp bất y nhân, y nghĩa bất y ngữ, y trí bất y thức, y liễu nghĩa kinh bất y kinh chưa liễu nghĩa.”

Tài liệu tham khảo:

Thích Minh Châu (dịch), Trường Bộ Kinh, NXB Tôn Giáo, 2003.

Thích Minh Châu (dịch), Kinh Pháp Cú, NXB Tôn Giáo, 2002.

Bhikkhu Bodhi (2005), In the Buddha's Words, Wisdom Publications.

Narada Mahathera (2001), The Buddha and His Teachings, Buddhist Missionary Society.